

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (КІН. ХІХ — ПОЧ. ХХ СТ.)

У статті аналізується розвиток історико-краєзнавчих досліджень у Харківському університеті наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Краєзнавча тематика посідала помітне місце в доробку вчених університету. До 1917 року історичне краєзнавство існувало здебільшого у вигляді статистико-географічних описів краю, істотним доповненням до них слугували етнографічно-фольклорні розвідки із значними елементами історичних знань.

Ключові слова: історичне краєзнавство, університет, освітяни, історико-краєзнавчі дослідження.

В статті аналізується процес розвитку історичного краєзнавства в Харківському університеті в кінці ХІХ — в началі ХХ вв. Краєзнавча тематика займала вівідуюче місце в дослідженнях учених університету. До 1917 року історичне краєзнавство існувало в основному в виді статистико-географічних описань краю, етнографічних і фольклорних дослідженнях.

Ключевые слова: історичне краєзнавство, університет, працівники освіти, історико-краєзнавчі дослідження.

Активні і всеохоплюючі процеси національно-культурного відродження, що набули в незалежній Україні незворотного характеру, супроводжуються зростанням інтересу не тільки до загальної історії нашої держави, а й до минулого окремих її регіонів. З огляду на це підвищеної уваги науковців вимагають проблеми генезису історичного краєзнавства, зокрема вивчення особливостей становлення і розвитку його як важливого регіонального компоненту історичної науки і дієвого засобу громадянського виховання. Особлива роль у цьому процесі належить освітянам, які змогли довести, що краєзнавчі студії — це не тільки локальні та прикладні дослідження, а й копітка наукова робота. Саме тому науковий аналіз історико-краєзнавчої діяльності освітян, їх творчого доробку дає можливість не лише реконструювати історію формування краєзнавчих досліджень, але й визначити місце історичного краєзнавства в контексті розвитку історичної науки.

Сучасна українська історіографія налічує чимало праць з історичного краєзнавства, що ґрунтуються на нових джерелах, відзначаються використанням оновленого інструментарію методів та оригінальним підходом до обраної тематики дослідження. Для узагальнення досвіду краєзнавчої і пам'яткоохоронної роботи багато зробили, у тому числі і на рівні ґрунтовних досліджень, Л. Л. Бабенко, В. В. Без-

драбко, О. М. Богдашина, Я. В. Верменич, Ю. З. Данилюк, С. З. Заремба, М. М. Ігнатенко, І. В. Козюра, С. І. Нестуля, В. С. Прокопчук, О. О. Рябокобила, Г. О. Савченко, О. В. Савчук, Л. І. Удод та багато інших авторів. Ці роботи стосуються різних аспектів розвитку історичного краєзнавства, засвідчують невичерпність означеної проблематики.

У той же час, попри поліваріантність інтерпретацій, висловлених науковцями щодо розвитку історичного краєзнавства на рубежі ХІХ — ХХ ст. в Україні, різнобічна робота освітян-краєзнавців Харківщини, вчених-істориків Харківського університету залишається поза межами наукового узагальнення. Отже, питання розвитку історичного краєзнавства як складової історичної науки, значення й місце історико-краєзнавчого доробку освітян краю в історіографічному процесі не стало предметом спеціальних досліджень. Проте саме ці напрями уявляються найпродуктивнішими й можуть дати якісно нові імпульси для комплексного вивчення історико-краєзнавчої діяльності вчених Харківського університету.

Підвалини дослідження Слобідської України заклав В. Н. Каразін (1773–1842), засновник Харківського університету. Краєзнавчий підхід В. Н. Каразін продемонстрував у розвідках “О древностях Слободско-Украинской губернии”, “О значении Харькова для полу-

денной России”, “Объяснение подробной таблицы обстоятельств народонаселения в Слободско-Украинской губернии” та інших.

Ще в першій половині XIX ст. університетські центри намагалися закласти концептуальні підвалини історичного краєзнавства і виробити відповідні методики локальних досліджень. Чимала роль у цій справі належала науковим товариствам. Не можна не погодитися з думкою Я. В. Верменич, яка слушно зауважувала, що саме така форма роботи відкривала порівняно широкі можливості для унормування наукових відносин, обговорення і публікацій наукових результатів. Крім того, завдяки популяризації краєзнавчих знань серед широкої аудиторії, члени наукових товариств (як правило — науковці, освітяни) мали унікальну можливість інтегрувати “високу науку” і краєзнавчі пошуки аматорів у межах роботи університетських наукових осередків¹. Університетські статути передбачали складання історичних, статистичних, топографічних записок про край (хоча самого поняття “край” ще не існувало)². До цієї роботи залучали широкі верстви громадськості, а саме: студентів, вчителів, усіх любителів старовини. Уже з 1807 року при Харківському університеті почали збирати колекцію старожитностей; у 1835 році було закладено підвалини Музею красних мистецтв і старожитностей, відкритого у 1859 році, де серед іншого зберігалися артефакти, знайдені на території Слобожанщини³. Слобожанщині надзвичайно пощастило з вивченням фольклору та етнографії. Саме тут створив свою безсмертну енциклопедію побуту, характерів, типів різних верств населення Слобідської України славетний український письменник, основоположник української прози Григорій Квітка-Основ’яненко. Чимало зробили для вивчення народної творчості слобожан студенти, випускники та вчені Харківського університету — А. Метлинський, І. Срезневський, М. Костомаров, В. Пасек та інші⁴.

Протягом XIX ст. неодноразово створювалися різні історично-статистичні описи Слобідської України, авторами яких були науковці, освітяни, військові, представники духовенства, літератори. Зокрема, наукові товариства свою діяльність починали з вивчення і описання відповідних губерній. З цією метою розроблялися різні програми. Так, Товариство наук (1812 р.) при Харківському університеті склало “Наставление учителям для составле-

ния исторических, топографических и статистических записок”, автором якого був Г. Успенський. Він вважав, що у такий спосіб можна створити підґрунтя для систематичного наукового вивчення краю. Професор Г. П. Успенський був одним із яскравих представників історичного напрямку в Харківському університеті. Його праця, видана у 1811–1812 рр., була присвячена російським старожитностям⁵. Назви розділів монографії свідчать про те, що автор зосереджував увагу не на традиційній військово-політичній історії, а насамперед на повсякденному житті народу: “О языке, разных наречиях, именах и прозваниях россиян”, “О художествах, ремеслах и домостроительстве”, “О еде, одежде и обуви”, “О забавах и увеселении”, “О браке и супружестве”, “О родах и младенцах”, “О погребениях и бывших при еных обрядах”. Унікальність праці полягала в тому, що вітчизняна історіографія подібні проблеми стала розглядати на монографічному рівні лише з другої половини XIX ст.⁶ Необхідно відмітити, що у першому виданні (1811–1812) Г. П. Успенський зовсім не залучав регіональний слобідський матеріал. Але, закликаючи громадськість більше уваги приділяти пізнанню Батьківщини, автор у перевиданні 1818 року звернув-таки увагу на регіональну історію і вмістив великі додатки, де надрукував список літопису Грабянки, а також відомості про організацію влади та чини Гетьманщини.

У 1850 році було складено “Военно-статистическое обозрение Харьковской губернии”, де було зроблено докладний опис природних умов краю — клімату, ґрунту, річок, озер тощо, а також промисловості, торгівлі, етнічного складу та соціального розшарування населення, стану освіти, релігійності жителів губернії⁷; 1852 року починає виходити низка томів “Историко-статистического описания Харьковской епархии” за авторством архієпископа Філарета Гумелівського; 1854 року з’явилася збірка нарисів з українського побуту “Слобожани” Григорія Данилевського, а 1856 року — художньо-документальний нарис “Чумаки”. Г. Данилевський був також автором біографічних оповідань про видатних людей Слобожанщини — Г. Сковороду, В. Каразіна, Г. Квітку-Основ’яненка.

У 60-ті роки XIX ст. в Харкові з’явилися ще кілька програм регіональних описів, які пропонували всебічне вивчення губернії за такою схемою: “I) топографія і геологія краю;

II) кліматичні спостереження; III) дослідження флори і фауни; IV) вивчення особливостей сільського господарства; V) ветеринарні спостереження; VI) етнографічні й історичні розвідки”⁸.

Найбільш інтенсивне і всебічне вивчення краю припадає на останню чверть XIX ст. Цьому сприяло створення на базі історико-філологічного факультету університету у 1877 році Харківського історико-філологічного товариства (далі — ХІФТ) (1877–1919). Члени товариства вивчали історію краю на підставі архівних джерел, проводили археологічні розвідки й розкопки; займалися пам’яткоохоронною діяльністю; досліджували етнографію, діалектологічні особливості мови краю. Як зазначав через чверть століття з моменту виникнення ХІФТу один із найактивніших членів наукового осередку Є. Редін, “...інтерес до вивчення питань, пов’язаних з культурною історією місцевого краю у широкому розумінні цього слова ... був завжди головним серед інших наукових інтересів і запитів у діяльності товариства”⁹.

У 1879 році при товаристві виник Історичний архів, де на початку 90-х років XIX ст. було зосереджено більше 52 тис. справ. На той час це було найбільше сховище документів з історії Лівобережної України XVIII — перш. пол. XIX ст. При ХІФТі був створений Комітет із видавництва літератури, який до 1909 р. видав 117 назв книг накладом близько 2,5 млн. примірників. З ініціативи товариства створювалися безкоштовні громадські бібліотеки, читальні. Можливо, саме завдяки цьому Харківська губернія на початку XX ст. за кількістю бібліотек посідала друге місце в Російській імперії¹⁰. Слід відзначити, що історико-філологічне товариство могло користуватися навчальною базою факультету, яка була досить потужною, незважаючи на значні фінансові труднощі в дореволюційний період.

На початку XX ст. тут діяли Музей красних мистецтв, який очолював професор Є. К. Редін, нумізматичний кабінет (проф. М. Ф. Сумцов), історичний архів (проф. Д. І. Багалій), історико-філологічний кабінет, або кабінет для практичних занять, бібліотека-читальня студентських наукових гуртків (проф. М. Г. Халанський)¹¹.

Харківське історико-філологічне товариство чимало зробило і в напрямі розробок програмного забезпечення краєзнавчих дослід-

жень. Так, у “Харьковском календаре на 1884 год”, а також у третьому випуску “Харьковского сборника” (1889 р.) було опубліковано звернення до громадськості з закликом збирати для ХІФТу предмети матеріальної і духовної культури, відомості з історії краю, старовинні видання, а також матеріали з діалектології. У 1894 році з ініціативи товариства розпочинаються щорічні розкопки курганів та городищ Харківської губернії¹². Результати археологічних досліджень обговорювалися на засіданнях ХІФТа. Зокрема, у лютому 1899 року, у доповіді Є. К. Редіна “Могильник кургана слободы Сеньково Купянского уезда” було підбито підсумки багатогранної, цікавої роботи дослідників Слобожанщини¹³.

За роки свого існування Харківське історико-філологічне товариство виховало плеяду дослідників регіону, які в післяреволюційний час очолили численні краєзнавчі осередки не тільки на Харківщині, але й в Україні. Мабуть, ще ніколи у Харкові не згуртувалися для спільної праці вчені такого масштабу, як О. Потебня, Д. Багалій, Є. Редін, М. Сумцов, М. Дринов, О. Кирпичников та інші.

Говорячи про розвиток краєзнавства в краї кінця XIX — початку XX ст., не можна не згадати про дослідницьку та видавничу діяльність Харківського губернського статистичного комітету. 1898 року зусиллями цієї установи було видано величезну працю “Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края”, яка містила детальний опис побуту, звичаїв, типів населення Старобільського повіту. В цей же час на Харківщині виходив додаток до “Харьковского календаря” — “Харьковский сборник”, добре відомий кожному з краєзнавців. У цьому виданні було вміщено багато різноманітних матеріалів, що торкалися питань минулого та сучасного життя Слобідської України.

Короткий огляд становлення краєзнавчих досліджень у дореволюційний період на базі Харківського університету був би не повним, якщо залишити поза увагою постаті видатних українських вчених — Миколи Федоровича Сумцова (1854–1922) та Дмитра Івановича Багалія (1857–1932).

М. Ф. Сумцов одержав широке визнання завдяки численним науковим працям, лекціям у Харківському університеті, великій просвітницькій і громадській діяльності. Вчений обирався членом-кореспондентом Російської, Чеської, академіком Української ака-

демії наук, користувався великим авторитетом у науковому світі. Наприкінці XIX ст. його ім'я ввійшло до міжнародного словника фольклористів, виданого у Парижі. Загалом слід сказати, що це був учений-енциклопедист, людина неабиякої працездатності.

Історія й етнографія Слобідської України посідають у творчості М. Ф. Сумцова чільне місце¹⁴. Понад половину робіт ученого присвячені вивченню минулого цього краю, історії Харкова і Харківського університету. В основному це публіцистичні статті, написані на актуальні для того часу теми з життя міста, невеликі історичні довідки-пошуки з далекого й недавнього минулого міста (наприклад, “Бедствия в Харьковской губернии” (1879 р.), “О наводнении в Харькове в 1853 г.” (1888 р.), “Борьба Харьковского Земства с Курско-Харьковско-Азовской железной дорогой” (1888 р.) та ін.), численні некрологи та статті бібліографічного характеру про видатних осіб Харкова (Г. Квітку, М. Лисенко, С. Васильківського, Х. Алчевську та ін.), статті й замітки, присвячені найрізноманітнішим питанням соціального і культурного розвитку міста.

Серед усіх робіт М. Ф. Сумцова з історії Харкова необхідно вирізнити одну, яка має методологічний, постановочний характер у розробці питання про написання цілісного комплексного історичного дослідження з історії міста. Це стаття 1880 р. “Два слова о составлении систематического исторического исследования о городе Харькове”. Стаття цікава й важлива тим, що в ній учений розробляє досить детальний план того, як треба збирати матеріали і писати історію міста. Для створення такого комплексного дослідження передусім необхідно скласти відповідну джерельну базу, опублікувати найважливіші для побутової історії міста документи, що зберігаються у громадських та приватних архівах, скласти список друкованих творів про минуле міста, видати спеціальні історичні монографії про діяльність окремих місцевих закладів, передусім про Харківський університет.

М. Ф. Сумцов не тільки склав план майбутнього дослідження про Харків, але й розробив деякі питання з історії міста. У його статтях була дана детальна історико-географічна характеристика Харкова (“Два слова о составлении систематического исторического исследования о городе Харькове”), ремесел і промислів (“Культурные переживания”), соціальної структури міського населення

(“Современная городская колонизация”). Автор характеризує Харків як центр великої ярмаркової торгівлі, але водночас місто бідне на вигоди цивілізації.

Важливою складовою історії міста Харкова є історія Харківського університету — вищого навчального закладу, з яким було пов'язане все життя вченого. Доробок М. Ф. Сумцова про університет складається з декількох частин. Це роботи безпосередньо з історії університету, серед них особливе місце посідає монографія “Краткий очерк истории Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905)”, написана у співавторстві з Д. Багалієм і В. Бузескулом, а також численні біографічні статті про викладачів, опубліковані в “Биографическом словаре профессоров Харьковского университета”, у книзі “Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905)”, різних енциклопедичних і довідкових виданнях, місцевих газетах. В “Кратком очерке Харьковского университета...” М. Ф. Сумцов дав докладну критичну характеристику статуту 1863 р., проаналізував його вплив на життя університету, наукову й педагогічну діяльність професорів, умови життя й навчання студентів. М. Ф. Сумцов першим з університетських професорів висунув ідею про необхідність введення до навчальних програм як обов'язкових предметів історії й етнографії України, української мови і літератури. У працях ученого знайшли вияв історія наукових товариств і музеїв, численні питання наукової і суспільно-політичної діяльності університету в XIX — на початку XX ст., його роль в історії і культурному житті Слобідської України¹⁵.

Яскраве втілення історичне краєзнавство знайшло у творчості Д. І. Багалія, який багато зробив для вивчення історії Слобідського краю. Коло наукових зацікавлень ученого достатньо широке — передусім у галузі історії Слобідської, Лівобережної, Південної України XV–XVIII ст., російської (української) історіографії, джерелознавства, архівознавства, археографії, історичної географії, археології. Щоб переконатися в цьому, достатньо хоча б прогорнути багатосторінкові видання його праць: “Материалы для истории колонизации и быта степной окраины Московского государства (Харьковской и отчасти Курской и Воронежской губерний) в XVI — XVIII ст.”, двотомник “История города Харькова за 250 лет

его існування...”, “Очерки по русской истории. Т. 2. Монографии и статьи по истории Слободской Украины”, двотомний “Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)” та інші праці¹⁶. Завдяки своїм науковим розвідкам Д. І. Багалій зміг значно розширити дослідження в галузі місцевої історії.

Слід відзначити, що шлях Д. І. Багалія до історико-регіональних, історико-краєзнавчих досліджень був непростим. Коли молодий доцент кафедри російської історії Харківського університету почав поглиблено вивчати історію Слобідської України, його зразу ж звинуватили в “українофільстві”. Попри це, вчений почав наполегливо працювати над вивченням історії Чернігово-Сіверської землі в історичній школі В. Антоновича; досліджував історію Лівобережної, Слобідської, Південної України; створив у Харкові власну авторитетну школу істориків-регіоналістів і краєзнавців¹⁷.

Д. І. Багалій вважав, що історію України потрібно вивчати як окрему дисципліну, а не як складову історії Росії. Він був переконаний, що повна історія Росії неможлива без історії окремих регіонів (так звана обласна концепція). У автобіографії Д. І. Багалій наголошував на тому, що “...мої праці з історії краю не мали випадкового характеру: із школи мого високошановного учителя, професора В. Антоновича, я виніс переконання про необхідність опрацювання російської історії за областями... І ось обласна історія України стала головним предметом моїх занять”¹⁸. Через багато років він прямо пов’язував своє зацікавлення “обласництвом” із бажанням “зробити щось для самосвідомості того народу, із якого я вийшов”¹⁹.

Із загальної історії Слобідської України до революційного періоду викликають інтерес кілька напрямів досліджень Д. І. Багалія: історія м. Харкова й Харківського університету, історія заселення Слобідського краю, його матеріальної культури й духовного життя, біографічні нариси місцевих діячів. Заслужує на увагу видання творів українського філософа Г. С. Сковороди з нарисом про його філософські й богословські погляди та його біографію.

Але найяскравіше таланти Д. І. Багалія-краєзнавця виявився у фундаментальному дослідженні історії м. Харкова. Присвячена 250-річчю міста, ця робота готувалася дуже

ретельно й вийшла в двох великих томах (1905 і 1912 років). Авторами її були Д. І. Багалій та його учень Д. П. Міллер. На її сторінках можна було знайти відповідь на широке коло запитань, а саме: розвиток топографії, етнографії, статистики населення, історії колонізації краю, історії міського самоврядування. Робота містила вичерпну інформацію про промисловість, торгівлю, стан освіти, побут, звичаї тощо. Спеціальний розділ був присвячений історії харківської журналістики, слобожанської літератури, театру.

Особливу увагу вчений приділив місту й в іншому дослідженні “Історія Слобідської України”. Над монографією Д. І. Багалій плідно працював упродовж багатьох років. Дослідження побачило світ у 1918 році; воно було надруковано видавництвом “Союз” у серії “Культурно-історична бібліотека”. На сьогодні це єдина цілісна робота з історії Слобожанщини, що охоплює період з моменту його заселення приблизно до початку ХХ ст. і включає в себе важливі проблеми історичної географії і етнографії краю, його соціально-економічного і політичного розвитку, історію духовної і матеріальної культури, побуту населення тощо. В одному з розділів цієї праці науковець розглядав Харків як українське місто “і з національного, й із соціального боку”. На думку вченого, починаючи з 1732 року “більше 90 % населення було українського. Перше місце займав козацький стан”²⁰. Також особливий інтерес становлять розділи, де йдеться про національний і соціальний склад населення краю, українське відродження ХІХ ст.

Наголошуємо на тому, що запропонована вченим “обласна концепція” вже на початку ХХ ст. набула значного поширення. Її загальному визнанню сприяло проведення, починаючи з 1869 року, археологічних з’їздів. Засіданням передувала велика науково-дослідна й пошукова робота в тому регіоні, де вони проводилися.

У 1902 році Д. І. Багалій став одним з організаторів ХІІ Археологічного з’їзду, що проходив у Харкові. Напередодні форуму вчений провів низку археологічних розвідок, які стали підґрунтям для складання першої карти археологічних пам’яток, виявлених у межах сучасної Харківщини, Сумської та Луганської областей, а численні археологічні знахідки значною мірою збагатили колекції університетського музею. У своїй науковій і пошуковій роботі Д. І. Багалій активно використовував

етнографічний і фольклорний матеріал. Завдяки його зусиллям при Харківському університеті було відкрито етнографічний музей. Матеріали, зібрані спеціалістами під керівництвом Д. І. Багалія, досить повно й усебічно розкривали традиційно-побутову культуру населення Харківщини. Деякі відділи були єдиними в країні за складом пам'яток.

Значний внесок зроблено вченим і в розроблення історико-географічної науки. У своїх працях він широко використовував зібрані ним топографічні, картографічні, топонімічні, історико-демографічні матеріали.

Перелік суто краєзнавчих робіт Д. І. Багалія не такий вже великий порівняно з працями іншої тематики. Серед них слід відзначити нариси про Вовчанськ, Зміїв, Ізюм, Куп'янськ, Лебедин і відповідні повіти. Ці матеріали автор підготував до Енциклопедичного словника Брокгауза й Єфрона, а також для каталогу картографічного відділу виставки XII Археологічного з'їзду²¹.

Упродовж 35 років Д. І. Багалій завідував архівом, який був створений ще в 1879 році. У фондах цього закладу містилися цінні документальні матеріали, зокрема "Архів Мало-російської колегії", які згодом стали базою для праць ученого з історії України. При архіві Харківського університету була відкрита школа архівістів й істориків.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що краєзнавча тематика посідала помітне місце в доробку вчених Харківського університету. Будучи центром великого навчального округу, університет залишався провідним закладом, від якого залежав рівень освіти і науки на всьому Півдні Російської імперії. Д. І. Багалій зауважував, що за таких умов було зовсім не дивно, що університет, по суті, визначав стан науково-літературної діяльності серед підвідомчого вчительського персоналу: "Действительно, учителя гимназий и уездных училищ делали в миниатюре все то, что и профессора университета: издавали учебные труды и переводы, печатали учебники, говорили на актах речи и т. п."²². Це було цілком природним, бо вчительство змушене було орієнтуватись на характер діяльності харківської професури через свою підпорядкованість університету. Водночас значна частина місцевих інтелектуалів була вихованцями харківського університету, тому їх зв'язок з alma mater був більш міцним. Таким

чином, поширення університетських впливів на регіон сприяло утворенню великого духовного простору, створенню значної мережі як творців, але, що не менш важливо, споживачів інтелектуальної продукції, до яких могли звертатися перші слобідські історики-краєзнавці. У дореволюційний час при університеті працювало 10 наукових товариств (товариство дослідників природи, історико-філологічне товариство, Харківське товариство просвіти та інші), що проводили важливу науково-дослідну роботу переважно краєзнавчого характеру й поширювали результати своєї діяльності не тільки на Харківщині, а й далеко за її межами. Товариства об'єднували як науковців, так і аматорів, які популяризували ідеї охорони та вивчення місцевих пам'яток культури. Такі учені, як Д. І. Багалій, Д. К. Зеленін, М. Ф. Сумцов, О. А. Таранушенко, О. С. Федоровський, Д. І. Яворницький та інші десятиліттями були прикладом для наслідування в любові до рідного краю для тисяч краєзнавців-аматорів. Ці та інші університетські вчені розробили наукові принципи регіональних досліджень, сформулювали їх основні напрями, які на довгі роки визначили шлях регіональних наукових пошуків.

Зважаючи на викладене вище, наголошуємо на тому, що фундамент історичного краєзнавства в краї був закладений ученими Харківського університету з моменту його заснування. До 1917 року історичне краєзнавство існувало здебільшого у вигляді статистико-географічних описів краю, істотним доповненням до них слугували етнографічно-фольклорні розвідки із значними елементами історичних знань. Наукові інституції, які виникали в зазначений час, відігравали чималу роль у збиранні і первинному осмисленні фактичного матеріалу, виробленні відповідних методик обстеження краю. Великий досвід у галузі розвитку регіональних досліджень був накопичений на історико-філологічному факультеті Харківського університету. Науковці працювали не спонтанно і безсистемно, а за певними програмами. Це не гарантувало відсутності промахів і упущень, але забезпечувало єдиний критерій аналізу, стимулювало появу нових форм і напрямів роботи в локальній історії, сприяло виробленню ефективних методів діяльності краєзнавчих формувань, розробленню методології історико-краєзнавчих досліджень.

Джерела та література

- 1 *Верменич Я. В.* Теоретико-методологічні проблеми історії регіоналістики в Україні. — К.: Інститут історії України, НАН України, 2003. — С. 170.
- 2 *Там само.* — С. 171.
- 3 *Красиков М. З.* З історії вивчення Слобожанщини // Краєзнавство. — 1995. — № 1–4. — С. 21.
- 4 *Историко-филологический факультет за 100 лет его существования (1805–1905) /* Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалия. — Х., 1908. — VIII, 168, 400, XII с.
- 5 *Успенский Г. П.* Опыт повествования о древностях русских. — Х., 1811. — Ч. 1.: Об обычаях россиян в частной жизни; 1812. — Ч. 2.: Об обычаях россиян в гражданском их состоянии и правительстве.
- 6 *Журба О. І.* “Неісторіографічне” в формуванні регіональної історіографії Слобожанщини // Харківський історіографічний збірник. — Х.: Вид-во НУА, 2006. — Вип. 8. — С. 145.
- 7 *Красиков М. З.* З історії вивчення Слобожанщини // Краєзнавство. — 1995. — № 1–4. — С. 22.
- 8 Див.: *Верменич Я. В.* Вказ. праця. — С. 201.
- 9 Цит.: *Красиков М. З.* З історії вивчення Слобожанщини // Краєзнавство. — 1995. — № 1–4. — С. 23.
- 10 *Журавский Ю. И., Зайцев Б. П., Мигаль Б. К.* Исторический факультет Харьковского университета: очерк истории // Вісник Харківського університету. — Х., 1991. — № 357–С. 8.
- 11 *Историко-филологический факультет за 100 лет его существования (1805–1905) /* Под ред. М. Г. Халанского и Д. И. Багалия. — Х., 1908. — С. 167.
- 12 *Филиппенко Р. И. Е. К.* Редін — член Харьковского историко-филологического общества // Краєзнавство. — 2000. — № 1–4. — С. 38.
- 13 *Скирда В. В.* Професор Є. К. Редін як археолог // Четверті Сумцовські читання: Матеріали наукової конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження Є. К. Редіна. — Х., 1999. — С. 14.
- 14 *Сумцов М. Ф.* Слобожане. Історико-етнографічна розвідка / Підготов. тексту й мов. ред.: Л. Ушаков; Автор перед. сл. В. Фрадкін. — Х.: Акта, 2002; Його ж. Етнографічний очерк Харьковской губернии. — Х.: Союз, 1918.
- 15 *Савченко Г.* Академік Микола Сумцов — історик Харкова // Краєзнавство. — 1995. — № 14. — С. 39–41; Її ж. Життя, діяльність і науково-історична спадщина академіка М. Ф. Сумцова (1854–1922): Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.09 / Дніпропетровський державний ун-т. — Дніпропетровськ, 1993.
- 16 *Багалій Д. І.* Вибрані праці: У 6 т. / Редкол. В. В. Кравченко та ін.; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — Х.: ХГІ “НУА”: “Золоті сторінки”, 1999. — Т. I., 2001. — Т. II.
- 17 *Кравченко В. В. Д. И. Багалій.* Научная и общественно-политическая деятельность. — Х.: Основа, 1990. — С. 58.
- 18 *Багалій Дмитро Іванович [ОС] // ЦДАВО.* — Ф. 166, оп. 12, спр. 264. — Арк. 8.
- 19 *Там само.* — Арк. 8 зв.
- 20 *Багалій Д. І.* Історія Слобідської України. — Х.: Дельта, 1993. — С. 214.
- 21 *Репресоване краєзнавство: Збірник статей.* — К.: Рідний край: ХРВВ, 1991. — С. 17.
- 22 Цит.: *Журба О. І.* “Неісторіографічне” в формуванні регіональної історіографії Слобожанщини // Харківський історіографічний збірник. — Х.: Вид-во НУА, 2006. — Вип. 8. — С. 145.

Olga Kashaba

The development a local history in the Kharkiv university in the of the XIX — in the beg. of the XX c.

The process of development a local history in the Kharkiv university in the end of the XIX – in the begining of the XX centre are analysts in the article. The local history had existed in the form of geographical, ethnographical, and folklore researches before year 1917.

Key words: local history studies, university, local history, educators.